

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

МУКІЙ Таїсія Володимирівна

УДК 37.016:004]:159.923.2 (043.3)

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ
НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

13.00.02 – теорія та методика навчання (інформатика)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теоретичних основ інформатики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
МОРЗЕ Наталія Вікторівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
проректор з інформатизації навчально-наукової
та управлінської діяльності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Горошко Юрій Васильович,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка, професор, завідувач кафедри
інформатики і обчислювальної техніки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Золочевська Марина Володимирівна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
доцент кафедри інформатики.

Захист відбудеться « 31 » травня 2016 року о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.03 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «28» квітня 2016 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

проф. В.О. Швець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті людства сприяє розвитку інформаційного суспільства. З одного боку завдяки цьому учні основної школи отримують можливості для набуття якісних інтегрованих знань з інформатики, самоосвіти у різних галузях знань. А з іншого боку це спричинює появу нових психологічних проблем ціннісно-мотиваційної, когнітивної, психо-фізіологічної сфери дитячої психіки; наражає на небезпеку безконтрольного маніпулювання свідомістю і поведінкою дитини через невміння фільтрувати та рефлексивно осмислювати зміст інформаційних ресурсів негуманного характеру; стає у певній мірі причиною залежності дитини від комп'ютера. У розв'язуванні зазначеного протиріччя вирішального значення набувають якості інтелектуального, рефлексивного та духовно-гуманістичного особистісного потенціалу учня, ефективними засобами реалізації якого стають інформатичні компетентності, що формуються під час навчання інформатики в основній школі шляхом гуманізації освітнього процесу.

Проблемам формування інформатичних компетентностей присвячені праці науковців Д. Белшав, М. С. Головань, Д. Данн, М. І. Жалдака, С.М. Іванової, Н. В. Морзе, О. В. Овчарук, С. А. Ракова, М. Рос, М. Селінжер, О. М. Семенов, Н. В. Сороко, О. М. Спіріна, Т. Шавкі.

Питанням становлення та розвитку методичної системи навчання інформатики учнів загальноосвітніх навчальних закладів присвячені наукові роботи вчених О.В. Барної, В.П. Вембер, Н.В. Дегтярьової, О.Г. Кузьмінської, Н.В. Морзе, Г. О. Проценко та інших. Аналіз наукових робіт В. Ю. Бикова, М. І. Жалдака, В. І. Клочка, М. П. Лапчика, Ю. І. Машбиця, В. М. Монахова, Н. В. Морзе, С. А. Ракова, Ю. С. Рамського, С. О. Семерікова, О. М. Спіріна, Ю. В. Триуса, С. М. Яшанова та інших дав можливість визначити стратегію впровадження ІКТ у навчальний процес.

Питання розвитку особистісного потенціалу учнів у різні періоди їхнього розвитку знайшли своє відображення у роботах Л. С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, І.Н. Семенова, М.Л. Смульсон, М.А. Холодної. Вагомий внесок у теоретичний аналіз психологічної проблеми – диференціації й конкретизації рефлексивної, гуманістичної та інтелектуальної складової особистісного потенціалу було зроблено Б.Г. Ананьєвим, Л.І. Божович, А.В. Карповим, В.О. Лефевром, Ж.В. Піаже, В.А. Роменцем, С.Ю. Степановим, В.В. Століним.

Проведений науковий аналіз дозволив визначити, що проблеми розвитку особистісного потенціалу учнів можуть бути вирішені завдяки гуманізації освітнього процесу навчання інформатики в основній школі на якісно новому рівні. Ґрунтовно дослідили проблеми гуманізації відомі педагоги Ш. О. Амонашвілі, М.І. Жалдак, А. С. Макаренко, Д.Д. Семенов, В.О. Сухомлинський, Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький та інші. Питання гуманізації також розглядалися у працях західних гуманістів Дж. Дьюї, А. Маслоу, А. Нейлл, К. Роджерс та неогуманістів: Н. Грін, В. Клафкі, А. Комбс, Дж. Неллер, М. Фантіні, Дж. Холт. Особливої актуальності набувають психолого-педагогічні проблеми гуманізації

освіти у сучасних умовах інформатизації, що у своїх роботах розглядали В. Ю. Биков, Л. І. Білоусова, В. П. Вембер, М.І. Жалдак, Н. В. Морзе, Ю. С. Рамський, М.Л. Смульсон.

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури, нормативних документів і тенденцій освіти на сучасному етапі показав, що комплексного дослідження, пов'язаного з розвитком особистісного потенціалу учнів під час навчання інформатики в основній школі, не здійснювалося. В існуючій методичній системі навчання інформатики учнів основної школи наявні певні протиріччя між:

- традиційною методикою навчання інформатики та необхідністю вирішувати гуманістично-інноваційні, особистісно-розвиваючі завдання освітнього процесу;
- рівнем реалізації загальноосвітніх та світоглядних, виховних та розвивальних функцій шкільного курсу інформатики;
- інноваційними змінами в парадигмі освіти і використанням традиційних методів, засобів та форм на уроках інформатики;
- потребами суспільства в учнях з високо розвиненим інтелектуальним, рефлексивним і гуманістичним потенціалом та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад розвитку на уроках інформатики особистісного потенціалу школярів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики, в основу якої покладено цілі формування предметних інформатичних, життєвих компетентностей та розвитку особистісного потенціалу школяра засобами гуманізації освітнього процесу на якісно новому рівні, що базується на теоретичних та практичних рекомендаціях щодо переосмислення роботи вчителя інформатики на засадах гуманістичної педагогіки. На вирішення зазначеної проблеми спрямоване дослідження за темою **«Розвиток особистісного потенціалу учнів основної школи на уроках інформатики»**.

Об'єкт дослідження – процес навчання інформатики учнів основної школи в умовах інформатизації.

Предмет дослідження – комп'ютерно-орієнтована методична система розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні, створенні та експериментальній перевірці ефективності комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики на основі гуманістичного підходу.

В основу дослідження покладено **гіпотезу** про те, що впровадження в освітню практику комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики на основі гуманістичного підходу сприятиме розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи, зокрема інтелектуальної, рефлексивної і гуманістичної його складових, та формуванню у них предметних інформатичних компетентностей.

Проблема, мета, об'єкт, предмет, гіпотеза дослідження обумовлюють постановку **завдань дослідження**:

1. Вивчити та узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід навчання інформатики учнів основної школи на основі гуманістичного підходу.

2. Здійснити науковий аналіз сутності і особливостей формування інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів у процесі навчання інформатики в основній школі.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити комп'ютерно-орієнтовану методичну систему розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу.

4. Експериментально дослідити ефективність комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики учнів основної школи для розвитку їх особистісного потенціалу та формування у них інформатичних компетентностей.

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення теорії пізнання, поетапного формування розумових дій, особистісно-орієнтованого, рефлексивно-гуманістичного та діяльнісного підходів до розвитку особистісного потенціалу школяра, компетентнісного підходу до результатів навчання, структурно-функціонального та системного підходу до аналізу навчальної діяльності, комплексного підходу до всебічного гармонійного розвитку особистості учня основної школи. У ході дослідження застосовувались такі **загальнонаукові методи**:

- *методи теоретичного рівня*: аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури (1.1 – 1.4- тут і далі – підрозділи дисертації), порівняння (1.1, 1.2, 1.4, 2.2.), узагальнення інноваційного педагогічного досвіду роботи вчителів інформатики (1.2, 1.3), історичний і логічний методи (1.1 – 1.5), абстрагування (1.5, 2.1), моделювання (1.3, 1.4, 2.1), аналіз і синтез, індукція та дедукція (1.1.-1.5, 2.1-2.3, висновки);

- *методи емпіричного рівня*: психологічні методики діагностики особистісного потенціалу учнів (1.4, 2.5, 2.6), спостереження (1.2, 1.3, 2.5, 2.6), соціологічне опитування, бесіди, анкетування (2.6), аналіз документації та результатів діяльності (1.1-1.4, 2.1, 2.6), педагогічний експеримент у його конкретних формах (констатувальний, пошуковий, формувальний, контрольний) (2.6), моніторинг (1.3, 2.6), експертне оцінювання (2.6), методи математичної статистики (2.6).

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- *розкрито та обґрунтовано* взаємозв'язки між формуванням предметних інформатичних компетентностей та розвитком інтелектуальної, рефлексивної та гуманістичної складової особистісного потенціалу учнів основної школи під час навчання інформатики; *уточнено* сутність ІКТ-орієнтованого освітнього середовища створеного на основі гуманістичного підходу під час навчання інформатики в основній школі для розвитку особистісного потенціалу учнів; *обґрунтовано та розроблено* комп'ютерно-орієнтовану методичну систему розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних

компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу;

- *систематизовано* психолого-педагогічні особливості, фактори формування інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів, зокрема інтелектуального, рефлексивного, гуманістичного його складових, у процесі навчання інформатики в основній школі;

- *подальшого розвитку набули* методи, організаційні форми, прийоми, засоби навчання інформатики на основі гуманістичного підходу.

Практичне значення результатів дослідження:

- *розроблено* методичні настанови щодо удосконалення процесу навчання інформатики учнів основної школи шляхом впровадження ІКТ-орієнтованого освітнього середовища на гуманістичних засадах, зокрема: методичні настанови щодо організації уроків та позакласних заходів, проектної діяльності з інформатики на гуманістичних засадах, використання ресурсів Інтернету для гармонійного розвитку особистості школяра, робочі зошити, комплекс спеціальних компетентнісних задач з інформатики;

- *розроблено* комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання інформатики: конструктор уроку інформатики з метою розвитку рефлексивної складової особистісного потенціалу учня, електронний рефлексивний журнал класу, освітня карта успіху учня, електронний комплекс діагностики особистісного потенціалу учнів, навчальні веб-блоги, щоденник успіхів учня.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Харківської гімназії № 14 Харківської міської ради Харківської області (довідка № 587 від 28.08.2015), Куп'янської гімназії № 2 Куп'янської міської ради Харківської області (довідка №01-28/101 від 16.02.2016), Харківської гімназії № 55 Харківської міської ради Харківської області (довідка №156 від 22.02.2016), Комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 49 Харківської міської ради Харківської області імені Харківських Дивізій» (довідка №54 від 02.03.2016).

Обґрунтованість і вірогідність результатів дослідження забезпечується його науковими і методологічними основами; використанням методів дослідження, відповідних меті, гіпотезі і завданням; системним аналізом теоретичного та емпіричного матеріалу; результатами проведеного педагогічного експерименту, опрацьованими за допомогою статистичних методів.

Особистий внесок здобувача полягає у теоретичному обґрунтуванні і практичній розробці основних компонентів комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу. Авторіві належать наведені в дисертації концептуальні ідеї, результати дослідження та висновки, а також методичні та практичні настанови щодо організації уроків, позакласних заходів, проектної діяльності з інформатики на гуманістичних засадах, використання ресурсів Інтернету для гармонійного розвитку особистості школяра, робочі зошити, комплекс спеціальних компетентнісних задач з інформатики, комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання інформатики: конструктор уроку інформатики з метою розвитку

рефлексивної складової особистісного потенціалу учня, електронний рефлексивний журнал класу, освітня карта успіху учня, електронний комплекс діагностики особистісного потенціалу учнів, навчальні веб-блоги, щоденник успіхів учня. На всіх етапах науково-дослідної роботи дисертант особисто брав участь у організації і проведенні експерименту, у доборі методів і прийомів навчання.

Експериментальна база. Експериментом було охоплено 252 учні загальноосвітніх шкіл, гімназій. Окрім того було проведено моніторингове дослідження розвитку особистісного потенціалу 537 учнів основної школи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям досліджень узгоджується з планом науково-дослідної роботи кафедри теоретичних основ інформатики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (номер державної реєстрації 0105U000448). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 25.12.2014 року) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні при АПН України (протокол № 5 від 23.06.2015 року).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації знайшли відображення у публікаціях автора, отримали дипломи I ступеня на XX та XXI обласних виставках-презентаціях педагогічних ідей та технологій (м. Харків, 2013 р., 2014 р.), доповідались автором та знайшли схвалення на

- *міжнародних*: Міжнародній науковій конференції ICERI 2012 «5th International Conference of Education, Research and Innovation» (м. Мадрид, 2012 р.), науково-практичній конференції «Когнітивні процеси і творчість» (м. Одеса, 2012 р.), науково-практичному семінарі "Science education and guidance in schools: the way forward" (м. Флоренція, 2013 р.), у науково-практичному семінарі «Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання природничо-математичних дисциплін» (м. Київ, 2014 р.), науково-практичній Інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (до 85-річчя Ю.І. Машбиця)» (м. Київ, 2014 р.), конференції «Нові інформаційні технології в освіті для всіх» ІТЕА-2014 (м. Київ, 2014 р.), освітній он-лайн конференції «Нові горизонти в освіті» (м. Київ, 2014 р.);

- *всеукраїнських*: педагогічних читаннях з гуманної педагогіки «Щоб дарувати дитині іскорку знань, вчителю необхідно увібрати в себе море світла», де був проведений майстер-клас «Іскорки світла на уроках інформатики» (м. Київ, 2010 р.), III науково-практичній конференції «Цивілізаційний поступ сучасної освіти і науки» (м. Харків, 2011 р.), науково-методичному семінарі з проблем інформатизації навчального процесу в школі і педагогічному ВНЗ у НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані у 24 науково-методичних працях, серед них: 6 одноосібних статей у наукових фахових виданнях, 9 статей та тез доповідей у матеріалах конференцій (у тому числі 8 праць є одноосібними), 4 статті (у тому числі 2 – у співавторстві) у інших наукових виданнях та 2 статті в закордонному періодичному виданні (у тому числі 1 праця є одноосібною), 3 одноосібні публікації матеріалів педагогічного досвіду з методичними рекомендаціями для вчителів.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 250 найменувань (з них 21 іноземними мовами), 11 додатків на 58 сторінках. Загальний обсяг дисертації 213 сторінок, із яких 182 сторінки основного тексту. Робота містить 16 таблиць і 19 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** сформульовано проблему дослідження, обґрунтовано актуальність теми, окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, проаналізовано особистий внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, описано апробацію і впровадження отриманих у ході наукового пошуку результатів.

У **першому розділі** «*Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи у процесі навчання інформатики*» проаналізовано сучасний стан навчання інформатики в основній школі щодо формування предметних інформатичних компетентностей і розвитку особистісного потенціалу учнів; теоретично обґрунтовано та систематизовано особливості розвитку предметних інформатичних компетентностей і особистісного потенціалу учнів основної школи на основі гуманістичного підходу; з'ясовано сутність та зміст означення гуманізації освітнього процесу навчання інформатики; обґрунтована необхідність впровадження комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики на основі гуманістичного підходу.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що інформатика є системоутворюючою дисципліною сучасної освіти та стає базою для формування системи життєвих та предметних інформатичних компетентностей, розвитку особистісного потенціалу учня основної школи. Аналіз сучасного стану формування інформатичних компетентностей учнів під час навчання інформатики показав необхідність вдосконалення процесу навчання на якісно новому рівні.

Окрім того, особливої уваги потребує розвиток *особистісного потенціалу учня* – як інтегральної системної психологічної характеристики особистості людини та як особистісного ресурсу, що забезпечує можливість бути продуктивним, досягати життєвого успіху та розвиватися у мінливому інформаційному світі, допомагає дитині вирішувати навчальні та життєві задачі, стає основою для формування інформатичних компетентностей.

Проведене психолого-педагогічне дослідження дало змогу визначити низку факторів впливу інформаційного суспільства на процес розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи. Аналіз робіт сучасних дослідників дозволив систематизувати *групи факторів інформаційного суспільства*, що можуть негативно впливати на розвиток учнів:

1) *психо-фізіологічні фактори* (проблеми надмірної захопленості віртуальною реальністю, Інтернет та ігрової адикції – залежності від спілкування у соціальних мережах, гри у комп'ютерні ігри тощо);

2) *ціннісно-мотиваційні фактори* (відсутність мотивації учнів до самоосвіти, проблема девальвації інтелектуальних, гуманістичних, культурних цінностей; вибір

споживчого замість творчого стилю життя, що характеризується пріоритетністю споживання над створенням відомостей, послуг тощо);

3) *когнітивні фактори* («інформаційна засміченість мислення» – відсутність здібностей фільтрування, критичного осмислення інформаційного потоку відомостей; «кліпове мислення» – це процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментованістю інформаційного потоку, алогічністю, високою швидкістю переключення між частинами інформаційних повідомлень, відсутністю цілісної картини сприйняття навколишнього світу).

Схему впливу досліджених факторів інформаційного суспільства на розвиток особистості учня наведено на рис. 1.

Рис. 1. Схема факторів впливу інформаційного суспільства на розвиток учня

У результаті наукового аналізу встановлено, що зазначені фактори впливу інформаційного суспільства на розвиток особистості дитини, поверхневий підхід учнів основної школи до аналізу інформаційних повідомлень і до прийняття рішень, нездатність тривалий час зосереджуватися на певних відомостях та аналізувати інформаційні повідомлення негативно впливають на навчальну успішність з інформатики, на формування предметних інформатичних та життєвих компетентностей школярів.

Проведене наукове дослідження засвідчує актуальність створення комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики з метою вирішення проблем розвитку особистісного потенціалу учнів. Описана тенденція факторів негативного впливу інформаційного суспільства на розвиток учня є підґрунтям для створення фактору позитивного впливу – комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики на основі гуманістичного підходу.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що *гуманізація освітнього процесу* навчання інформатики – це стратегія особистісно-розвивального навчання, реалізація якої відбувається за інтелектуальною, рефлексивною та гуманістичною складовими, що забезпечує розвиток інформатичних компетентностей, особистісного потенціалу учнів, їх соціалізацію та гармонізацію стосунків із навколишнім світом в умовах інформатизації освіти. Навчальний процес, основою якого є гуманізація, має підготувати школяра до ефективного використання засобів ІКТ у життєдіяльності та надати йому можливість стати не лише повноцінними членами сучасного суспільства, але і його творцями.

Важливою особливістю розвитку особистісного потенціалу учнів під час навчання інформатики є створення *ІКТ-орієнтованого освітнього середовища* – як побудованої системи, створеної на засадах гуманістичної педагогіки та рефлексивної психології, впровадження структури і складових якої сприяє досягненню цілей навчально-виховного процесу, зокрема: всебічному гармонійному розвитку життєвих, предметних інформатичних компетентностей та особистісного потенціалу школяра. Інноваційний педагогічний процес у такому середовищі є співтворчим пошуком педагогом і учнем шляхів розв'язування низки життєвих задач суспільства шляхом використання сучасних засобів опрацювання даних. Систематизовано напрями гуманізації ІКТ-орієнтованого освітнього середовища навчання інформатики, серед яких: інноваційний, комунікативний та соціально-психологічний. Комплексне впровадження стратегії гуманізації за вказаними напрями під час набуття учнями інформатичних компетентностей при навчанні інформатики дозволить забезпечити вирішення психолого-педагогічних проблем розвитку особистісного потенціалу школярів.

Охарактеризовано дві принципово різні дидактичні умови формування ІКТ-орієнтованого освітнього середовища навчання інформатики. Перша – навчальна діяльність з інформатики має здійснюватися на засадах гуманності, що розвиватиме гуманістичний світогляд, гуманні якості, навички гуманної поведінки та стане ефективним інструментом у вирішенні в учнів основної школи проблем соціального, ціннісно-мотиваційного характеру. Гуманність – це психологічна якість особистості учня, що відображає етичний аспект гуманізму і моральності, яка включає: милосердя, доброту, альтруїзм, готовність допомагати іншим, розуміння цінності і

неповторності кожної людини, прагнення до миру. Гуманістичний світогляд – світогляд, у основі якого визнання людини як найвищої цінності, визнання її права на свободу, щастя, розвиток власних здібностей, визнання необхідності постійного самовдосконалення людини.

Другою умовою, що дозволить вирішити проблеми когнітивного та мотиваційного характеру, є формування важливого саморегулюючого механізму особистісного потенціалу – рефлексивності учнів. Як зазначають науковці рефлексивність починається там, де виникають відхилення від зразка, ускладнення при реалізації діяльності, а актуалізація процесу рефлексії призводить до зміни схем діяльності та мислення. Рефлексивна діяльність – це саморегулюючий осмислений процес, який забезпечує досягнення поставленої мети та саморозвиток особистості. Рефлексивність визначається як психологічний механізм у вирішенні проблеми «кліпового мислення» учнів та включає рефлексивні здібності, рефлексивне мислення та рефлексивну поведінку.

Аналіз особливостей сучасного стану навчання інформатики щодо розвитку предметних інформатичних компетентностей та особистісного потенціалу учнів основної школи, а також напрямів гуманізації освіти дозволив визначити необхідність запровадження у практику навчання комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів під час навчання інформатики. Методична система формувалася відповідно до існуючих у світовій практиці основ гуманістичного навчання, системного та індивідуального підходу, суб'єкт-суб'єктного характеру взаємин у педагогічному процесі, конструктивного зворотного зв'язку виховання у колективі й через колектив. У її основу були покладені психолого-педагогічні механізми розвитку ціннісно-мотиваційної, когнітивної сфери учнів.

Другий розділ *«Комп'ютерно-орієнтована методична система розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи в процесі навчання інформатики»* присвячений проблемам розробки та впровадження в освітній процес методичної системи навчання інформатики побудованої на основі гуманістичного підходу з метою формування предметних інформатичних, життєвих компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів, зокрема рефлексивної, інтелектуальної та гуманістичної його складових, за інноваційним, комунікативним та соціально-психологічним напрямами гуманізації.

Моделювання розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи та формування у них предметних інформатичних та життєвих компетентностей побудовано на основі взаємопов'язаних елементів і представлено *п'ятьма блоками*:

- *нормативно-цільовим* – репрезентованим соціальним замовленням, цілями, дидактичними умовами, принципами процесу навчання інформатики;
- *змістовим* – відображенням психолого-педагогічною діагностикою та розвитком інтелектуальної, гуманістичної та рефлексивної складової особистісного потенціалу учнів, формуванням ІКТ-орієнтованого освітнього середовища відповідно до змістових ліній програми курсу інформатики в основній школі;
- *організаційним* – обґрунтованим сукупністю педагогічних особливостей організації процесу формування інформатичних та життєвих компетентностей і взаємодією суб'єктів освітнього процесу;

- *методичним* – визначеним методами, засобами та організаційними формами навчання інформатики;
- *діагностичним* – вираженим рівнями розвитку рефлексивної, гуманістичної та інтелектуальної складових особистісного потенціалу учнів основної школи та сформованості предметних інформатичних компетентностей.

Узагальнену модель комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи під час навчання інформатики наведено на рис. 2.

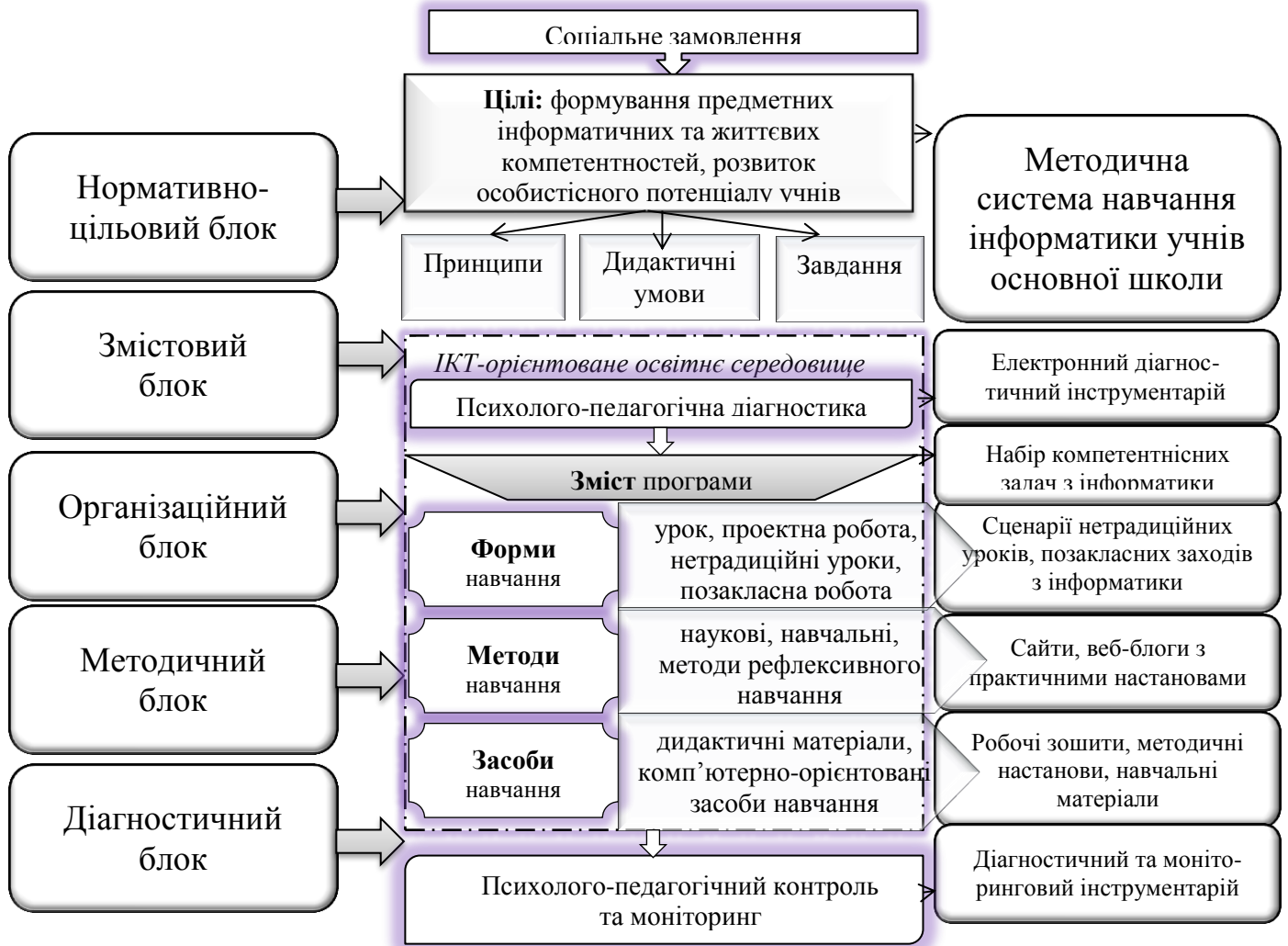

Рис. 2. Модель комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи під час навчання інформатики

Внаслідок аналізу *соціального замовлення* згідно оновлення національної освіти в світлі Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття», Державного стандарту базової і повної середньої освіти, міжнародних програм ЮНЕСКО, «Інституту Майбутнього», Організації європейської освіти та розвитку (OECD), Ради Європи, Міжнародного департаменту освітніх стандартів методична система формувалася відповідно до існуючих у світовій практиці основ гуманістичного навчання. Основними *принципами* методичної системи є предметність (компоненти системи знаходяться у специфічних для інформатики відношеннях між собою), локальність (необхідність враховувати локальні особливості навчання інформатики у гімназіях та загальноосвітніх школах),

динамічність (до складу методичної системи включали компоненти, у яких передбачається розвиток їх змісту, перебудова їх структурних зв'язків).

Зміст методичної системи навчання інформатики, створений на основі гуманістичного підходу, реалізовується впровадженням в освітню практику таких *навчальних методів*:

1) наукові методи навчання (загально-дидактичні) – методи наукової діяльності (спостереження і дослід, порівняння, аналіз і синтез тощо), а також методи наукового дослідження (індуктивний, дедуктивний та ін.);

3) рефлексивні методи навчання – інноваційні методи, спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації дитини до навчання, на формування гуманістичного світогляду та гуманної поведінки, прагнення до співтворчості, на осмислення власної діяльності на якісно новому пізнавальному рівні (семіотичний метод; методи рефлексивного полілогу, рефлексивної рівноваги, рефлексивних інверсій);

2) навчальні методи (частково-дидактичні) – методи навчання інформатики, до яких належать: евристичний, дослідницький, проблемний, інтегрований, частково-пошуковий, метод доцільно дібраних завдань, метод проектів, самостійна робота учнів з прикладним програмним забезпеченням, тренажерами, пошук даних в глобальній мережі Інтернет.

Методична система навчання інформатики на гуманістичних засадах базується на загальних дидактичних принципах навчання та на *принципах гуманізації навчально-виховного процесу*, серед яких: принцип спрямованості навчального процесу на досягнення суспільної значущості та користі; принцип рефлексивності навчально-виховного процесу; принцип синтезу знань, спрямований на розширення наявних знань учня новими науковими знаннями і відкриттями, інтегрованими із різних наук, на осмислення науково-філософської парадигми світобудови; принцип спрямованості на саморозвиток – стимулюється творчий пошук учнів, їх самопізнання з метою самовдосконалення; принцип співтворчості, за яким передбачається створення умов для співпраці учасників освітнього процесу із використанням сучасних ІКТ; принцип відкритості та динамічності.

Головними *формами організації* навчання в основній школі є традиційні та нетрадиційні уроки, позакласні виховні заходи. Інноваційною особливістю комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи під час навчання інформатики є реорганізація уроку на новому якісному рівні. Методичне наповнення уроку інформатики, побудованого на гуманістичних засадах, включає наступні елементи: таблицю освітніх цілей рефлексивного та гуманістичного розвитку особистості школяра, рефлексивну карту уроку інформатики, спеціальні методи, прийоми навчання інформатики; спеціальні комп'ютерно-орієнтовані навчальні засоби, створені на основі гуманістичного підходу.

Таблиця освітніх цілей та рефлексивна карта уроку інформатики – це методичні засоби підготовки вчителя до процесу навчання з метою визначення та систематизації додаткових цілей та етапів уроку, забезпечення яких розвивають інтелектуальну, рефлексивну, гуманістичну складові особистісного потенціалу учнів.

Зазначено, що ефективними засобами методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них предметних інформатичних компетентностей є впровадження в освітній процес комп'ютерно-орієнтованого навчально-методичного комплексу, створеного на основі гуманістичного підходу. До його складу включені 2 групи спеціальних методичних інструментів.

До складу **першої групи** засобів методичної системи навчання інформатики увійшли *методичні настанови* щодо запровадження проектної діяльності, організації уроків, використання відкритих інформаційних ресурсів для гармонійного розвитку учнів, робочі зошити, набір спеціальних компетентнісних завдань.

1) *Практичні настанови щодо запровадження проектної діяльності* з інформатики на основі гуманістичного підходу – це методичний комплекс навчальних матеріалів, використання якого вчителем сприяє формуванню інформатичних компетентностей, розвитку інтелекту, рефлексивності учнів, їхньої духовності і моральності, гуманістичного світогляду. Вони включають перелік навчальних проектів, що було створено та апробовано у практиці навчання інформатики та є ефективними. Проблемні завдання для учнів згідно цих настанов пронизані ідеями людяності, гуманізму, доброти, толерантності, ствердження людських чеснот. Результатом навчальної діяльності учнів є створення суспільно корисних та значущих навчальних проектів, що передбачають використання ІКТ.

2) *Робочі зошити з інформатики* створені на основі гуманістичного підходу – це систематизований комплекс практичних та теоретичних завдань для класної та позакласної роботи, у процесі виконання яких учень не тільки набуває умінь застосовувати основні засоби ІКТ, але і розвиває інтелектуальну, гуманістичну, рефлексивну складову власного особистісного потенціалу.

3) *Методичні настанови щодо використання ресурсів мережі Інтернет* для формування інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів складаються з трьох основних компонентів: розробка тематики творчих робіт з використанням ідей гуманістичної педагогіки на уроках інформатики та в позаурочний час; практичні приклади впровадження ідей гуманістичного навчання під час використання відкритих ресурсів мережі Інтернет; правила поведінки педагога, як учасника віртуального співтовариства спілкування учнів у соціальних мережах.

4) *Набір спеціальних компетентнісних задач* – це технологічні завдання з інформатики, створені на основі гуманістичного підходу, для розв'язування яких обов'язковим є застосування засобів ІКТ. Метою роботи з такими задачами є розвиток інформатичних компетентностей та гуманістичної, рефлексивної, інтелектуальної складової особистісного потенціалу учнів.

До **другої групи** засобів методичної системи навчання інформатики відносимо *комп'ютерно-орієнтовані засоби* навчання учнів: конструктор уроку інформатики з метою розвитку рефлексивної складової особистісного потенціалу учня, електронний рефлексивний журнал класу, освітню карту успіхів учня, електронний інструментарій діагностики особистісного потенціалу школярів, навчальні веб-блоги, щоденник успіхів учня.

1) *Конструктор уроку* – це веб-сторінка із таблицею, у якій за допомогою гіперпосилань систематизовано прийоми гуманістичного рефлексивного навчання. Використання такого конструктору дозволяє педагогу швидко та ефективно вирішувати дидактичні задачі добору необхідного прийому для конкретного етапу уроку з метою формування інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів.

2) *Електронний рефлексивний журнал класу* – це он-лайн опитувальник, створений за допомогою форми у Google Drive, призначенням використання якого є аналіз вчителем та осмислення учнями розвитку їх особистісного потенціалу та ефективності навчальної діяльності з інформатики після кожного уроку.

3) *Освітня карта успіхів учня* – це глог або он-лайн дошка, створена за допомогою веб-сервісу Edu.Glogster, яка відображає заплановані та досягнуті результати навчально-пізнавальної діяльності вихованця. Перевагою використання такої карти є візуалізація планування індивідуального освітнього маршруту, аналіз шляхів саморозвитку та самовдосконалення учня на уроках інформатики. Педагогічна практика показала, що створення учнями таких веб-глогів є цікавою формою виконання домашніх завдань, рефлексивного осмислення власної діяльності, що сприяє розвитку особистісного потенціалу школярів.

4) *Інструменти діагностики особистісного потенціалу учнів* – спеціальний діагностичний інструментарій для збирання, опрацювання, аналізу, подання даних дослідження особистісного потенціалу учня, розроблений з використанням сучасних ІКТ:

- он-лайн анкети, створені за допомогою форми у Google Drive для діагностики особистісного потенціалу учнів;
- інструментарій для автоматизованого опрацювання даних результатів діагностики (надає педагогам змогу швидко та зручно опрацьовувати великі обсяги числових експериментальних даних);
- веб-сторінка, на якій наведені матеріали результатів дослідження та аналізу тенденцій розвитку особистісного потенціалу школяра засобами інфографіки, посилання на корисні для педагога інструменти дослідження.

5) *Навчальні веб-блоги* – освітні веб-ресурси, що містять спеціально створені навчальні відео, ігри та вправи, використання яких у навчальному процесі допомагає вчителю формувати інформатичні та життєві компетентності, позитивну мотивацію учнів до вивчення тематичного матеріалу; підвищувати рівень обізнаності школярів із зазначеної теми; покращувати якість уроку, а в позаурочний час – дозволить учневі самостійно оволодіти необхідними знаннями з теми. Так веб-блог «Планета Алгоритміків» сприяє формуванню інформатичних компетентностей з теми «Алгоритми і виконавці» – <http://planetaalgoritmikov.blogspot.com/>. Веб-блог «Планета рефлексивних технологій» (http://planetareflexii.blogspot.com/p/blog-page_96.html) – це он-лайн репозиторій, метою використання якого у навчальному процесі є розвиток рефлексії як ключового механізму реалізації інтелектуальних та гуманістичних орієнтирів особистості учнів, що містить методичні матеріали щодо розвитку рефлексивності школярів на різних етапах уроку, систематизацію веб-сервісів для впровадження у процес навчання інформатики з метою розвитку особистісного потенціалу вихованців. Веб-блог «Щоденник учителя» сприяє

розвитку педагогічної рефлексії вчителя та підвищенню рівня мотивації учнів до формування інформатичних компетентностей, розвитку їх особистісного потенціалу – <http://taisiyamukii.blogspot.com/>.

б) *Щоденник успіхів учня* – це засіб розвитку рефлексивності учня, який заповнюється у текстовому документі Google Drive після виконання практичної роботи на уроці та перед заповненням журналу класу. Він має вигляд таблиці, у якій школяреві пропонується продовжити такі речення: сьогодні я дізнався... Було цікаво... Було важко... Я зрозумів, що... Тепер я можу... Я навчився... Я зміг... Я спробую... Мене здивувало... Урок дав мені для життя... Мені захотілося...

Для перевірки ефективності гіпотези нашого дослідження був проведений психолого-педагогічний експеримент, який включав констатувальний, пошуковий, формувальний та контрольний етапи.

На **першому констатувальному етапі** (2011-2012 рр.) було здійснене дослідження стану розв'язання проблеми розвитку учителями інформатики особистісного потенціалу учнів основної школи. На основі спостережень за навчальним процесом, анкетування учнів, психологічної діагностики було зібрано попередні дані про об'єкт дослідження.

Методи дослідження. З метою емпіричного дослідження розвитку особистісного потенціалу учнів систематизовано наступні групи психодіагностичного комплексу:

1 група методів психодіагностичного комплексу сформована для дослідження рефлексивної і гуманістичної складової особистісного потенціалу учнів. До її складу увійшли: опитувальник А.В.Карпова – В.В.Пономарьової «Значення індивідуальної міри прояву рефлексивності»; опитувальник А.С. Шарова «Рефлексивність людини у життєдіяльності»; опитувальник М. Гранта «Дослідження оцінки рівня вираженості та спрямованості рефлексії суб'єкта»; опитувальник «Самооцінка особистості» О.І. Моткова; опитувальники діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокича, діагностики мотиваційної структури особистості В.Е. Мільмана, самоактуалізаційний тест (САТ), тест-опитувальник самоствавлення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва; опитувальник Кеттела «16 особистісних факторів»; опитувальник "Стиль саморегуляції поведінки" В.І. Моросанової; анкета дослідження рівня емпатійних тенденцій І. М. Юсупова.

2 група методів психодіагностичного комплексу сформована для дослідження впливу використання сучасних ІКТ на розвиток особистості школяра. До її складу увійшли: опитувальник «Визначення рівня розвитку віртуальної рефлексії учнів», анкета «Діагностика розвитку рефлексивних здібностей учнів».

3 група методів психодіагностичного комплексу сформована для дослідження стану навчання інформатики. До її складу увійшли: анкета «Вплив використання сучасних ІКТ на розвиток особистості учня», спостереження за роботою вчителів інформатики гімназії, опитування батьків та педагогів щодо мотивації учнів до навчання інформатики, сформованості інформатичних компетентностей учнів. Окрім того діагностика сформованості інформатичних компетентностей здійснювалася за результатами навчальних досягнень учнів та навичок творчої діяльності з інформатики.

Проведення констатувального етапу експерименту показало низький рівневий показник розвитку рефлексивності учнів, невисоку самооцінку школярів щодо розвиненості у них інтелектуальної, гуманістичної складових особистісного потенціалу, невисокий рівень мотивації до творчої навчальної діяльності. Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що існуюча методична система навчання інформатики недостатньо зорієнтована на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, предметних інформатичних компетентностей, інтелектуальної, рефлексивної та гуманістичної складової особистісного потенціалу учнів основної школи.

Зміст експерименту на **пошуковому етапі** полягав у пошуку найбільш вдалого поєднання форм, методів та засобів навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках інформатики в основній школі, умов забезпечення контролю за рівнем успішності школярів, аналізі й узагальненні досвіду навчання інформатики. Методи дослідження: анкетування і аналіз, синтез на його основі відповідних висновків, організація самостійної та індивідуальної роботи з учнями, бесіди, аналіз результатів практичних робіт.

На **формульовальному етапі** в експериментальній групі було розгорнуто впровадження комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики в основній школі з метою розвитку інформатичних компетентностей, рефлексивної, інтелектуальної та гуманістичної складових особистісного потенціалу школярів.

На **контрольному етапі** (2012-2014 рр.) після проведення експериментальної роботи були здійснені повторні вимірювання рівнів розвитку навчальних досягнень, рефлексивної і гуманістичної складової особистісного потенціалу учня за тими ж критеріями, що й на констатувальному етапі.

Результати розвитку рефлексивного потенціалу учнів після впровадження у практику комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики виявилися якісно вищими, що наочно представлено на рис. 3.

Рис. 3. Результати вимірювання рефлексивності учнів на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Отримані дані дозволяють стверджувати, що в учнів експериментальної групи спостерігається позитивна динаміка розвитку рефлексивного потенціалу.

Результати розвитку гуманістичного потенціалу учнів після впровадження у педагогічну практику методичної системи навчання інформатики на основі гуманістичного підходу виявилися якісно вищими, що наочно представлено на рис. 4.

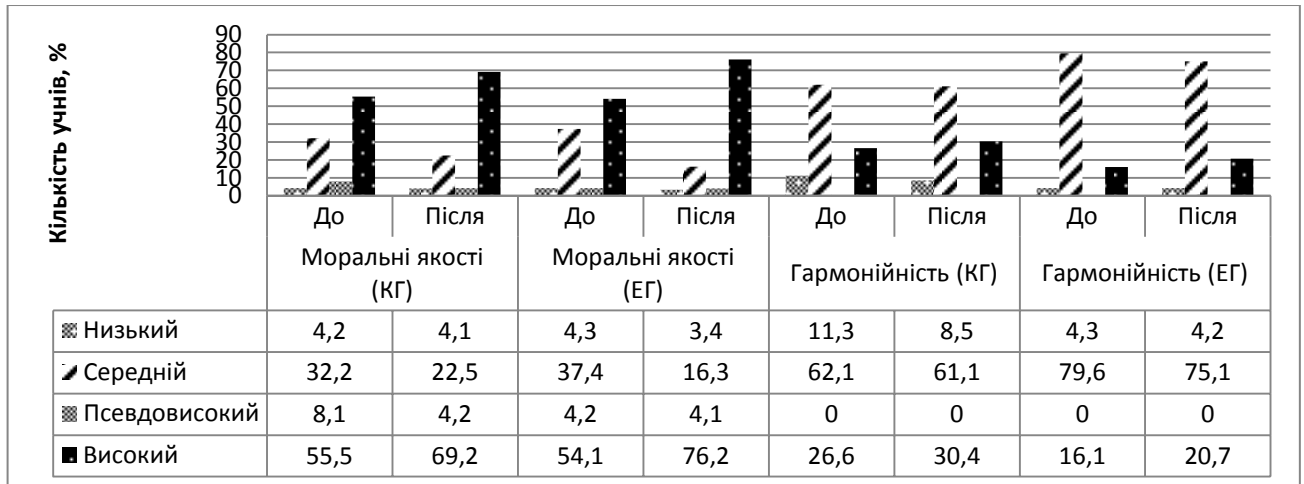

Рис. 4. Динаміка розвитку гуманістичного потенціалу на констатувальному та контрольному етапах експерименту

У контрольній групі показник моральних якостей учнів виріс на 13,7%, а в експериментальній – на 22,1%; показник гармонійності – на 3,8% і 4,6% відповідно. Тобто відбулося якісне підвищення рівня гуманістичного потенціалу школярів у експериментальній групі у порівнянні із контрольною.

Останнім етапом було дослідження динаміки розвитку навчальної успішності та мотивації до творчої діяльності, що є основою формування предметних інформатичних компетентностей учнів. Результати дослідження на контрольному етапі наведено на рис. 5.

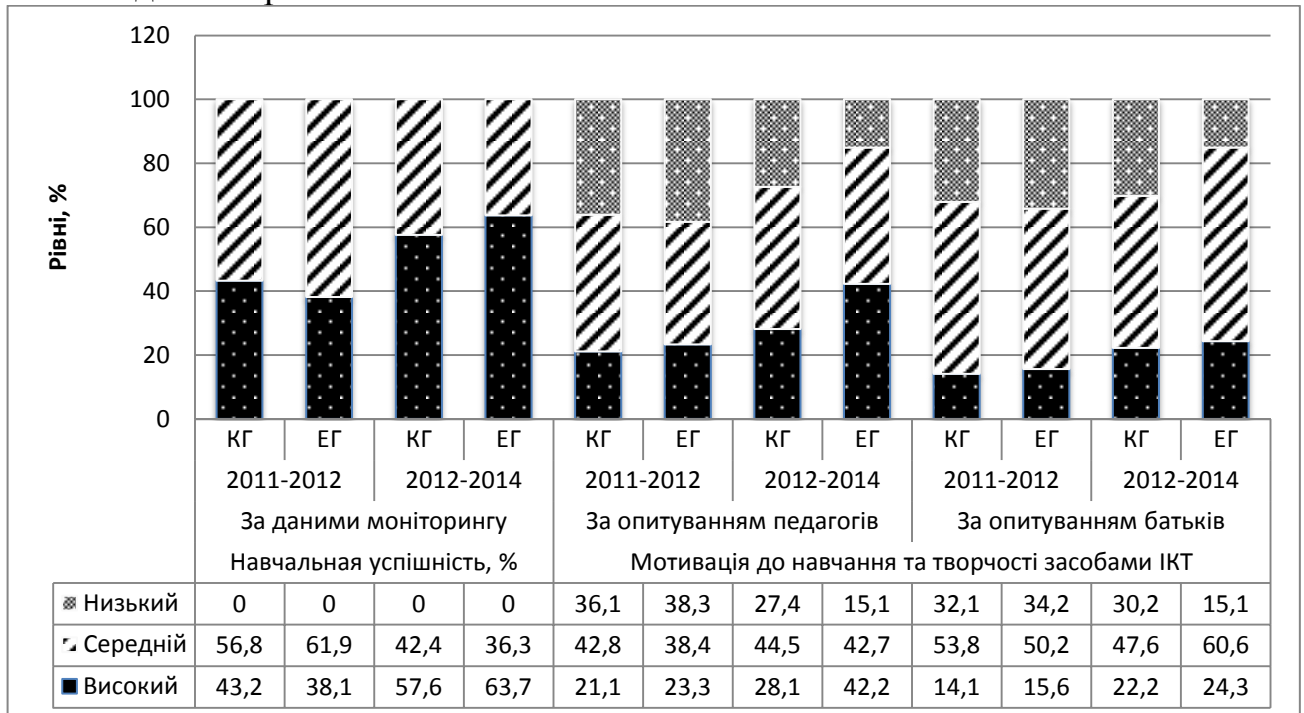

Рис.5. Рівень навчальних досягнень з інформатики учнів основної школи на різних етапах експерименту (2011-2014 н.р.)

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок, що упродовж експерименту 2012-2014 рр. показник рівня навчальної успішності у експериментальній групі учнів збільшився на 25,6%, у той час, як той же показник у контрольній групі зріс на 14,4%. Мотивація учнів до навчання інформатики та творчості засобами ІКТ за опитуванням педагогів у експериментальній групі збільшилася на 18,9 %, а у контрольній на 7%. За опитуванням батьків – на 8,7 % у експериментальній та 8,1% у контрольній.

Результати дослідження творчих здібностей інформатичних компетентностей учнів на констатувальному та контрольному етапах наведено на рис.6.

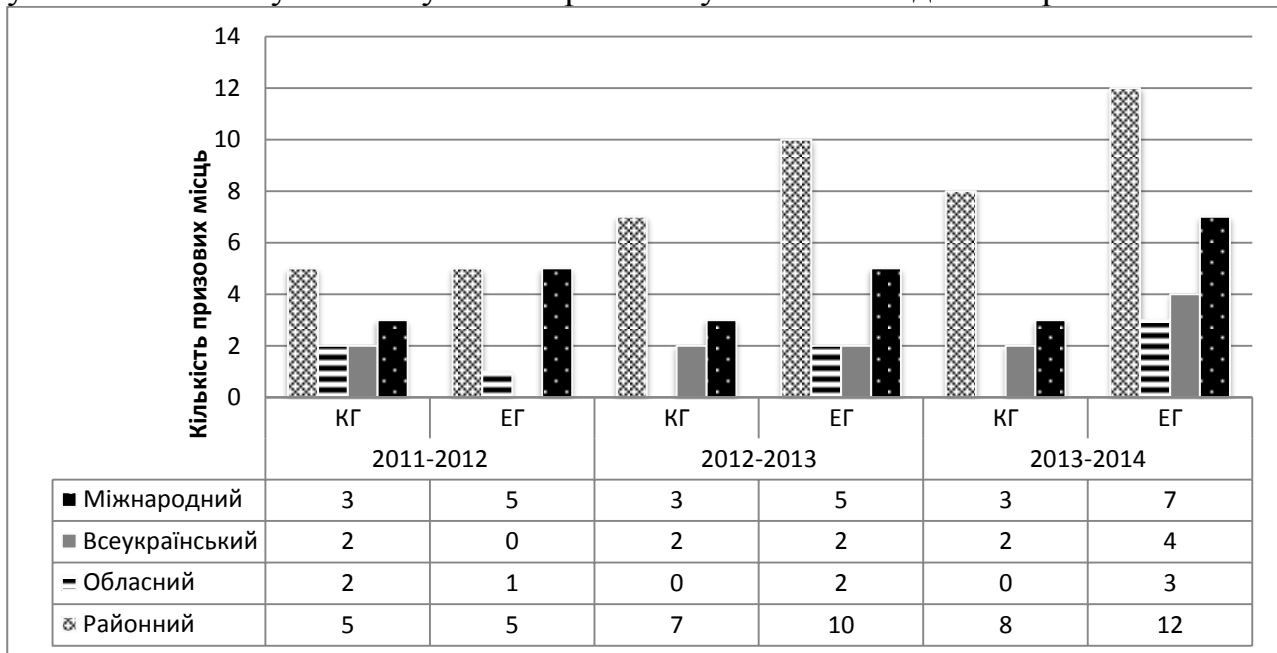

Рис. 6. Динаміка успішності виступу учнів на конкурсах з інформатики на різних етапах експерименту

Порівнюючи дані рис. 6 за 2011-2012 та 2012-2014 роки можемо переконатися, що кількість учнів-переможців за різними рівнями значно зросла, відбулися якісні зміни у ставленні учнів до участі у конкурсах. Це свідчить про підвищення рівня мотивації учнів до творчості, самореалізації, що є показником підвищення рівня сформованості предметних інформатичних компетентностей учнів.

У результаті проведення експерименту та впровадження методики було доведено те, що впровадження в освітню практику комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики на основі гуманістичного підходу сприятиме розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи, зокрема інтелектуальної, рефлексивної і гуманістичної його складових, та формуванню у них предметних інформатичних компетентностей.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та поставлених завдань у процесі дослідження отримано наступні **результати**:

- теоретично обґрунтовано сутності і особливості формування предметних інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу школяра під час навчання інформатики в основній школі;

- теоретично обґрунтовано шляхи гуманізації освітнього процесу навчання інформатики за інноваційним, комунікативним та соціально-психологічним напрямками;

- теоретично обґрунтовано та створено комп'ютерно-орієнтовану методичну систему розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи на уроках інформатики шляхом впровадження ІКТ-орієнтованого освітнього середовища, створеного на основі гуманістичного підходу;

- розроблено методичні настанови щодо організації уроків інформатики в ІКТ-орієнтованому освітньому середовищі, проектної діяльності на гуманістичних засадах, використання ресурсів Інтернету для гармонійного розвитку особистості школяра, робочі зошити, спеціальні компетентнісні задачі;

- розроблено комплекс засобів для створення ІКТ-орієнтованого освітнього середовища розвитку особистості учнів основної школи, до якого увійшли наступні елементи: конструктор уроку інформатики з метою розвитку рефлексивної складової особистісного потенціалу учня, електронний рефлексивний журнал класу, освітня карта успіхів учня, інструментарій діагностики особистісного потенціалу учнів, навчальні веб-блоги, щоденник успіхів учня;

- експериментально досліджено ефективність комп'ютерно-орієнтованої методичної системи розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу.

Результати проведеного дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

1. В умовах глобальної інформатизації життя суспільства, зростання психолого-педагогічних проблем розвитку особистісного потенціалу школярів постає актуальна потреба у створенні комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики учнів основної школи. З метою розв'язання зазначених проблем ефективним є використання ідей гуманістичної педагогіки, на основі яких обґрунтовано та чітко окреслено означення *гуманізації освітнього процесу інформатики* – як стратегії особистісно-розвивального навчання, реалізація якої відбувається за наступними напрямками: когнітивним (розвиток рефлексивної, інтелектуальної складової потенціалу школяра) та гуманістичним (розвиток гуманістичної складової особистісного потенціалу учня). Метою впровадження гуманізації є всебічний гармонійний розвиток особистості учня, гармонізація стосунків із навколишнім світом в умовах інформатизації, формування системи життєвих та предметних інформатичних компетентностей, розкриття та розвиток особистісного потенціалу учнів, їх соціалізація; забезпечення готовності до ефективного використання засобів ІКТ у життєдіяльності та спроможність стати повноцінними членами і творцями сучасного суспільства. Зазначено, що з метою гуманізації освітнього процесу за вказаними напрямками ефективним є впровадження у практику навчання інформатики комп'ютерно-орієнтованої методичної системи на основі гуманістичного підходу.

2. Проведений аналіз психолого-педагогічних, методичних джерел та діагностичне дослідження психологічної сфери особистості школяра дозволив теоретично обґрунтувати та систематизувати особливості формування системи життєвих та предметних інформатичних компетентностей, а також розвитку

особистісного потенціалу учнів основної школи. До груп факторів інформаційного суспільства, що можуть негативно впливати на розвиток дитини належать психофізіологічні, ціннісно-мотиваційні, когнітивні фактори. Особливостями та факторами позитивного впливу на формування предметних інформатичних компетентностей є набуття учнями операційно-діяльними, ціннісно-мотиваційними, когнітивними, креативними навичками. Дослідження дозволяє зробити висновок, що набуваючи життєвих та предметних інформатичних навичок та компетентностей, розвиваючи гуманістичну, інтелектуальну і рефлексивну складову особистісного потенціалу учня, дитина стає всебічно гармонійно розвиненою.

3. Аналізуючи сучасний стан навчання інформатики учнів основної школи в умовах життя в інформаційному суспільстві необхідним та важливим є новий гуманістичний підхід до освітнього процесу, що полягає у певних змінах цілей, змісту, методів, засобів і форм навчання. Тому серед основних шляхів удосконалення методичної системи навчання інформатики в основній школі є формування та розвиток *ІКТ-орієнтованого освітнього середовища* – як побудованої системи, створеної на засадах гуманістичної педагогіки та рефлексивної психології, впровадження структури і складових якої сприяє досягненню цілей навчально-виховного процесу, зокрема: всебічному гармонійному розвитку життєвих, предметних інформатичних компетентностей та особистісного потенціалу школяра.

4. Формування системи життєвих та предметних інформатичних компетентностей, розкриття гуманістичної, інтелектуальної та рефлексивної складової особистісного потенціалу учнів, що передбачає забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості дитини, здійснюється на гуманістичних засадах завдяки удосконаленню основних компонентів методичної системи навчання інформатики: *нормативно-цільовому* – репрезентованому соціальним замовленням, цілями, дидактичними умовами, принципами процесу навчання інформатики; *змістовому* – відображеному психолого-педагогічною діагностикою та розвитком інтелектуальної, гуманістичної та рефлексивної складової особистісного потенціалу учнів, формуванням ІКТ-орієнтованого освітнього середовища відповідно до змістових ліній програми курсу інформатики в основній школі; *організаційному* – обґрунтованому сукупністю педагогічних особливостей організації процесу формування інформатичних та життєвих компетентностей і взаємодією суб'єктів освітнього процесу; *методичному* – визначеному методами, засобами та організаційними формами навчання інформатики; *діагностичному* – вираженому рівнями розвитку рефлексивної, гуманістичної та інтелектуальної складових особистісного потенціалу учнів основної школи та сформованості предметних інформатичних компетентностей.

5. У результаті впровадження результатів дослідження та проведення експерименту було створено комп'ютерно-орієнтовану методичну систему розвитку особистісного потенціалу учнів основної школи та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики на основі гуманістичного підходу. У ході експерименту в експериментальній групі зафіксовано значну тенденцію зростання показників розвитку інтелекту, моральних якостей, рефлексивності, мотивації до навчання інформатики та творчої діяльності,

навчальної успішності та гармонійності. Доведено, що впровадження методичної системи навчання інформатики на гуманістичних засадах стимулює в учнів якісний розвиток особистісного потенціалу, зокрема: розвиток його інтелектуальної, рефлексивної та гуманістичної складової, життєвих та інформатичних компетентностей, позитивної мотивації до навчання інформатики.

Отримані результати дали змогу намітити деякі напрямки подальших досліджень: розробку та організацію спеціальних програмних комплексів, підручників для підтримки розвитку особистісного потенціалу учнів під час роботи із сучасними ІКТ; розробку системи оцінювання гуманістичних якостей особистості школяра; проведення регулярних моніторингів інтелектуального потенціалу вихованців; створення збірника спеціальних компетентнісних задач з інформатики для різних тем навчального курсу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових вітчизняних виданнях:

1. Мукій Т.В. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання інформатики учнів середньої школи на засадах гуманної педагогіки. // Т.В. Мукій / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць / Редрада. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015 – № 15 (22). – С. 101-105.

2. Мукій Т.В. Застосування сучасних ІКТ з метою формування індивідуальної навчальної рефлексивно-гуманістичної траєкторії розвитку учнів середньої школи / Т.В.Мукій // Інформаційні технології в освіті. – 2015. – № 22. – С. 141-157.

3. Мукій Т.В. Інтернет сервіси для формування компетентностей ХХІ століття, або Десять сценаріїв того, як нові медіа можуть змінити життя шкільного класу. / Т.В. Мукій // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: науково-методичний журнал: № 2 (50). – К. : Видавництво «Світоч». – 2014. – С. 35-44.

4. Мукій Т.В. Проектна діяльність учнів на уроках інформатики на засадах гуманної педагогіки. / Т.В. Мукій // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: науково-методичний журнал: № 3 (51). – К.: Видавництво «Світоч». – 2014. – С. 39-46.

5. Мукій Т.В. Поняття рефлексії в сучасній психології та гуманітарних науках / Т.В. Мукій // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України: Том XII: Випуск 15: Частина 2. – К. : Видавництво «Фенікс». – 2012. – С.232-240.

6. Мукій Т.В. Сучасні психологічні технології діагностики рефлексивності / Т.В. Мукій // Наука і освіта: Науково-практичний журнал південного наукового центру НАПН України: Психологія: 9'2012/CVX: Тематичний спецвипуск: «Когнітивні процеси та творчість». – О.: Південний науковий центр НАПН України. – 2012. – С.153-157.

Статті у наукових фахових закордонних виданнях:

7. Mukii T.V. The Development of Key Student Competencies While Studying Computer Science in Secondary School / International Journal of Research in E-learning Vol.1, Issue 2, University of Silesia – 2016. – Pp. 103-118.

8. Morze N.V., Mukii T.V., Siurin O.N. Development of reflective competencies and humanistic potential of the individual student's secondary school in the information society / International Scientific Electronic Journal «Perspectives of Science & Education» ISSN 2307-2334 (Online). – No. 1 (13). Pp.87-95. Available: https://pnojourn.files.wordpress.com/2014/12/pdf_150114.pdf (*Особистий внесок: проаналізовано передумови розвитку гуманістичної та рефлексивної складових особистісного потенціалу учнів засобами сучасних ІКТ, розроблено концепцію методичної системи розвитку предметних інформатичних компетентностей та особистісного потенціалу школярів*)

Публікації матеріалів педагогічного досвіду з методичними рекомендаціями для вчителів:

9. Мукий Т.В. Використання ідей гуманної педагогіки на уроках інформатики в основній школі./ Т.В. Мукий// Матеріали ХХ обласної виставки-презентації педагогічних ідей та технологій – Харків, 2013. – 88 с.

10. Мукий Т.В. Розвиток рефлексивних здібностей учнів середньої школи на уроках інформатики./ Т.В. Мукий// Матеріали ХХІ обласної виставки-презентації педагогічних ідей та технологій – Харків, 2014. – 71 с.

11. Мукий Т.В. Гуманно-особистісний підхід навчання на уроках інформатики – домінуюча риса школи третього тисячоліття. Робочий зошит з інформатики учнів середніх класів для вивчення теми «Текстовий процесор Word» «Школа доброти». / Т.В. Мукий // Матеріали VIII обласної виставки-презентації педагогічних ідей та технологій – Харків, 2010. – 22с.

Статті у наукових виданнях та тези доповідей у матеріалах конференцій:

12. Мукий Т.В. Особливості формування рефлексивних процесів у осіб юнацького віку під час навчання у вищому навчальному закладі / Т.В. Мукий, І.О. Філенко // Вісник Харківського Національного Педагогічного Університету: Психологія: Випуск 41. – Х. : ХНПУ. – 2011. – С.116-128. (*Особистий внесок: обґрунтовано особливості формування рефлексії у осіб юнацького віку, зібрані та проаналізовані діагностичні дані експерименту*).

13. Mukii T., Siurin O.: Advanced computer technologies as an instrument for student's virtual reflection development. / Madrid, International Association of Technology, Education and Development// Title: ICERI2012 Proceedings, ISBN: 978-84-616-0763-1/– 2012, – Pp. 5997–6006. (*Особистий внесок: систематизовано чинники розвитку рефлексивності учнів, розробка практичних рекомендацій до методичної системи навчання інформатики в основній школі*).

14. Мукий Т.В. Сучасні інтернет-технології як ефективний інструмент розвитку рефлексивності особистості учня / Т.В. Мукий // Джерело педагогічних інновацій. Інформатика та інформаційні технології в закладах освіти: Науково-методичний журнал. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014 – № 3 Випуск (7). – С. 142-151.

15. Белявцева Т.В., Мукий Т.В. Про використання робіт М. П. Кравчука у створенні першого електронного комп'ютера / Т.В. Белявцева, Т.В. Мукий // Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя: Збірник наукових праць: Випуск 7. – Х. :

«Апостроф». – 2012. – С.108-112. (*Особистий внесок: проведено історичний аналіз винаходів М.П. Кравчука, узагальнено значення робіт вченого для розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій*).

16. Мукий Т.В. Реалізація ідей гуманної педагогіки на уроках інформатики в основній школі / Т.В. Мукий // Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя: Збірник наукових праць: Випуск 6. – Х. : «Апостроф». – 2012. – С.84-88.

17. Mukii T. Particular qualities of development of school students' reflective abilities / Science education and guidance in schools: the way forward 2013 Proceedings International Workshop (21-22 October 2013, Auditorium Sant'Apollonia, Florence, Italy) – Pp. 241-248, 2013, ISBN: 978-88-903469.

18. Мукий Т.В. Формування інформаційно-комунікаційного середовища гармонійного розвитку на уроках інформатики у середній школі / Т.В. Мукий // Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Комп'ютерно орієнтовані системи навчання природничо-математичних дисциплін». – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – С.106-107.

19. Мукий Т.В. Рефлексивность – как механизм реализации гуманистических ориентиров личности./ Мукий Т.В.// Сборник тезисов II Międzynarodowej Konferencji Psychologii i Duchowości (3-4 czerwca 2014) – Lublin, 2014 – С. 103-104.

20. Мукий Т. В. Розвиток рефлексивності учнів у віртуальному просторі мережі Інтернет [Електронний ресурс] / Таїсія Володимирівна Мукий // Тези доповідей Третьої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми»(до 85-річчя Ю.І. Машбиця). – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newlearning.org.ua/content/tezi-dopovidey-3-yi-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi-virtualniy-osvitniy#sthash.8RkGYcKn.dpuf>.

21. Кравченко (Мукий) Т.В. Особливості формування професійної рефлексії майбутніх педагогів під час навчання у вищому навчальному закладі / Т.В. Кравченко (Мукий) // Вектори психології – 2010: Матеріали міжнародної молодіжної науково-практичної конференції. – Х.: ООО «Ріф», 2010. – С. 204-206.

22. Мукий Т.В. Реалізація ідей гуманної педагогіки на уроках інформатики в основній школі / Т.В. Мукий // Цивілізаційний поступ сучасної освіти і науки: матеріали III науково-практичної конференції магістрантів ХНПУ імені Г.С. Сковороди: 17-18 листопада 2011 р. – Харків. Частина II. – Х. : ХНПУ, 2011. – С. 33-34.

23. Мукий Т.В. Сучасні методологічні підходи до вивчення поняття рефлексії в психології / Т.В. Мукий // Міжнародна науково-практична конференція: Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука: Тези відповідей. – Х.: ХНПУ, 2012. – С. 177-178.

24. Мукий Т.В. Веб-сервіси та їх роль в удосконаленні методичної системи навчання інформатики / Т.В. Мукий // IX Міжнародна конференція «Нові інформаційні технології в освіті для всіх» (ІТЕА-2014) – К., 2014. – С. 100-106.

АНОТАЦІЇ

Мукій Т.В. Розвиток особистісного потенціалу учнів основної школи на уроках інформатики. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (інформатика). – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У роботі представлено обґрунтування взаємозв'язків між формуванням предметних інформатичних компетентностей та розвитком інтелектуальної, рефлексивної та гуманістичної складової особистісного потенціалу учнів основної школи під час навчання інформатики; систематизовано психолого-педагогічні особливості, фактори формування інформатичних компетентностей та розвитку особистісного потенціалу учнів у процесі навчання інформатики в основній школі; визначено сутність ІКТ-орієнтованого освітнього середовища створеного на основі гуманістичного підходу у методичній системі навчання інформатики в основній школі; обґрунтовано та розроблено комп'ютерно-орієнтовану методичну систему розвитку особистісного потенціалу учнів та формування у них інформатичних компетентностей у процесі навчання інформатики в основній школі на основі гуманістичного підходу; розроблено методичні настанови щодо удосконалення процесу навчання інформатики учнів основної школи шляхом впровадження ІКТ-орієнтованого освітнього середовища на гуманістичних засадах, зокрема: методичні настанови щодо організації уроків та позакласних заходів, проектної діяльності з інформатики на гуманістичних засадах, використання ресурсів Інтернету для гармонійного розвитку особистості школяра, робочі зошити, комплекс спеціальних компетентнісних задач з інформатики; розроблено комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання інформатики: конструктор уроку інформатики з метою розвитку рефлексивної складової особистісного потенціалу школярів, електронний рефлексивний журнал класу, освітню карту успіху учня, електронний інструментарій діагностики особистісного потенціалу учнів, навчальні веб-блоги, щоденник успіхів учня.

Проведено експериментальне впровадження розробленої методичної системи у навчальний процес інформатики в основній школі, наведено результати психолого-педагогічного експерименту. В ході експерименту у експериментальній групі зафіксовано значну тенденцію зростання показників розвитку інтелектуальної, рефлексивної та гуманістичної складової особистісного потенціалу учнів, їх мотивації до навчання інформатики та творчої діяльності, навчальної успішності. Доведено, що впровадження комп'ютерно-орієнтованої методичної системи навчання інформатики, створеної на основі гуманістичного підходу, стимулює в учнів якісний розвиток особистісного потенціалу, життєвих та інформатичних компетентностей, мотивації до навчання інформатики.

Ключові слова: компетентність, особистісний потенціал учня, гуманізація, гуманістична педагогіка, рефлексивність, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерно-орієнтована методична система навчання інформатики.

Мукий Т.В. Развитие личностного потенциала учащихся основной школы на уроках информатики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (информатика). – Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В работе представлены обоснования взаимосвязей между формированием предметных информатических компетентностей и развитием интеллектуальной, рефлексивной и гуманистической составляющей личностного потенциала учащихся основной школы при обучении информатике; систематизированы психолого-педагогические особенности, факторы формирования информатических компетентностей и развития личностного потенциала учащихся в процессе обучения информатике в основной школе; определена сущность ИКТ-ориентированной образовательной среды, созданной на основе гуманистического подхода в методической системе обучения информатике в основной школе; обоснована и разработана компьютерно-ориентированная методическая система развития личностного потенциала учащихся и формирования у них информатических компетентностей в процессе обучения информатике в основной школе на основе гуманистического подхода.

Диссертация посвящена научному обоснованию основ гуманизации образовательного процесса обучения информатике как стратегии личностно-развивающего обучения, реализация которой происходит согласно следующим направлениям: когнитивному (развитие рефлексивной, интеллектуальной составляющей личностного потенциала учащегося) и гуманистическому (развитие гуманистической составляющей личностного потенциала ребёнка). Целью внедрения гуманизации является всестороннее гармоничное развитие личности ученика, гармонизация отношений с окружающим миром в условиях информатизации, формирования системы жизненных и предметных информатических компетентностей, раскрытие и развитие личностного потенциала учащихся, их социализация; обеспечение готовности к эффективному использованию средств ИКТ в жизнедеятельности и способность стать полноценными членами и создателями современного общества.

В исследовании усовершенствованы основные компоненты методической системы обучения информатике на гуманистической основе с целью формирования системы жизненных и предметных информатических компетентностей, раскрытия гуманистической, интеллектуальной и рефлексивной составляющей личностного потенциала учащихся, обеспечения всестороннего гармонического развития личности ребенка. Нормативно-целевой компонент обоснован социальным заказом, целями, дидактическими условиями, принципами процесса обучения информатике; содержательный – представлен психолого-педагогической диагностикой и развитием интеллектуальной, гуманистической и рефлексивной составляющей личностного потенциала учащихся, формированием ИКТ-ориентированной образовательной среды в соответствии с содержательными линиями программы курса информатики в основной школе; организационный компонент – обоснован совокупностью педагогических особенностей организации процесса формирования информатических и жизненных компетентностей и взаимодействием субъектов

образовательного процесса, методами, средствами и организационными формами обучения информатике; диагностический – выражен уровнями развития рефлексивной, гуманистической и интеллектуальной составляющих личностного потенциала учащихся основной школы и сформированности предметных информатических компетентностей.

Разработаны методические рекомендации по совершенствованию процесса обучения информатике учащихся основной школы путем внедрения ИКТ-ориентированной образовательной среды созданной на гуманистических принципах, в частности: методические указания по организации уроков и внеклассных мероприятий, проектной деятельности по информатике на основе гуманистического подхода, использование ресурсов Интернета для гармоничного развития личности школьника, рабочие тетради, комплекс специальных компетентностных задач по информатике; разработаны компьютерно-ориентированные средства обучения информатике: конструктор урока информатики с целью развития рефлексивной составляющей личностного потенциала ученика, электронный рефлексивный журнал класса, образовательная карта успехов ученика, электронный комплекс диагностики личностного потенциала учащихся, учебные веб-блоги, дневник успехов ученика.

Проведено экспериментальное внедрение разработанной методической системы в учебный процесс информатики в основной школе, представлены результаты психолого-педагогического эксперимента. В ходе эксперимента в экспериментальной группе зафиксировано значительную тенденцию роста показателей развития интеллектуальной, рефлексивной и гуманистической составляющей личностного потенциала учащихся, их мотивации к обучению информатике и творческой деятельности, учебной успеваемости. Доказано, что внедрение компьютерно-ориентированной методической системы обучения информатике, созданной на основе гуманистического подхода, стимулирует у учащихся качественное развитие личностного потенциала, жизненных и информатических компетентностей, мотивации к обучению информатики.

Ключевые слова: компетентность, личностный потенциал ученика, гуманизация, гуманистическая педагогика, рефлексивность, информационно-коммуникационные технологии, компьютерно-ориентированная методическая система обучения информатике.

Mukii T.V. The pupils personal potential development at computer science lessons in basic school. – The manuscript.

Ph.D. thesis for attaining the scientific degree of the candidate of pedagogical science on specialty 13.00.02 – Theory and Methods of teaching (Computer Science). – National Pedagogical University named after Mykhailo Dragomanov. – Kyiv, 2016.

This paper presents grounding the relations between the forming object informatics competencies and development of intellectual, reflexive, and humanistic component of the personal potential of the secondary school pupils during studying Computer Sciences; in this paper the author systematized psychological and pedagogical peculiarities, factors of forming informatics competencies and development of the personal potential of the secondary school pupils during studying Computer Sciences; the author defined the nature

of the ICT-based educational environment, established on the basis of humanistic approach in the methodical Computer Sciences teaching system in the secondary school; the author explained and developed computer-oriented methodical system of the personal potential development of pupils and formation of informatics competencies during the process of the Computer Sciences teaching in the elementary school on the basis of humanistic approach; the author developed methodological guidelines for the improvement of the Computer Sciences teaching the pupils of the secondary school through the introduction of the ICT-based educational environment created by humanistic principles, in particular, methodological guidelines regarding the organization of lessons and out-of-school activities, project activities in the Computer Sciences on humanistic principles, use of the Internet resources for harmonious development of the personality of students, work-books, complex of special competencies tasks in the Computer Sciences; the author developed computer-based means of the Computer Sciences teaching such as the Computer Sciences lesson's constructor to develop reflexive component of the personal potential of a pupil, electronic reflexive class register, educational card of pupil's success, electronic complex of diagnostics of the pupils' personal potential, educational Web-blogs, students' record book.

Experimental introduction of the developed methodical systems was conducted into the educational process of the Computer Sciences in the secondary school, the results of the psychological and pedagogical experiment were reported. During the experiment in the experimental group the author fixed significant tendency of increasing rates of intellectual, reflexive, and humanistic component's development of the pupils' personal potential, their motivation to study the Computer Sciences and creative activity, educational success. It was proved, that the introduced computer-based methodical system of the Computer Sciences teaching, created on the basis of humanistic approach, promoted development of the pupils' personal potential, vital and informatics competencies, the Computer Sciences studying motivation.

Key words: competence, personal potential of the pupil, humanization, humanist pedagogy, reflexivity, information and communication technology, computer-oriented methodical system of training to computer science.

Підписано до друку 19.04.2016. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк. цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 примірників.
Замовлення №1407.

Надруковано у друкарні ФОП Тарасенко В. П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21.02.2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зернова, 6/267.
Тел./факс: (0572) 52-82-11, (097) 273-11-77